

Anarcho-Biblioteka
Dobry pieróg to wywrotowy pieróg

Współczesny anarchizm europejski

Myśl polityczna epigonów czy kreatorów nowej teorii?

Paweł Malendowicz

Paweł Malendowicz
Współczesny anarchizm europejski
Myśl polityczna epigonów czy kreatorów nowej teorii?
2014

<http://www.athenaeum.umk.pl/numery/41.pdf>
Wydano w piśmie naukowym "Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne"
41/2014. Autor jest związany z Instytutem Nauk Politycznych Uniwersytetu
Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

pl.anarchistlibraries.net

2014

szłość. Wiąże się to z dylematem dotyczącym efektywności dotarcia do grup odniesienia w celu propagowania anarchistycznych celów i określenia swojej tożsamości widzianej z perspektywy odbiorców idei anarchizmu.

Spis treści

Anarchokomunizm	3
Anarchosyndykalizm	6
Anarchizm insurekcyjny	10
Anarchofeminizm	12
Ekologiczne nurty anarchizmu	13
Inne koncepcje anarchizmu	15

nizmu i anarchotranshumanizmu, które w wykorzystaniu osiągnięć technologicznych upatrują istotę rozwoju człowieka. Z drugiej strony zainteresowanie anarchistów powoduje antyautorytarna myśl amerykańskiego profesora lingwistyki Noama Chomskiego (ur. 1928). Jednak wpływ jego teorii krytycznych odczytywać należy w szerszym kontekście protestu antyamerykańskiego w Europie.

Kształtowanie się pozostałych koncepcji nawiązujących do anarchizmu jest odpowiedzią na procesy globalizacyjne, zarówno w sferze politycznej i gospodarczej, jak i kulturowej. Globalizacja łączy się ściśle z antyglobalizacją, procesy unifikacyjne powodują zróżnicowanie, łączenie wpływa na dzielenie, masowość wiąże się z rozwojem jednostkowości, przeciwieństwem materializmu jest duchowość, a rozproszenie władzy powoduje dywersyfikację pól aktywności ruchów antyautorytarnych. W tym tkwią źródła rozwoju grup o charakterze narodowym i regionalnym, duchowej kontestacji oraz akcyjnych ruchów problemowych.

Współczesny anarchizm europejski znajduje się w fazie przemian, których celem jest udzielenie odpowiedzi na wyzwania procesów globalizacyjnych. Wiara w wyłonienie się w przyszłości dobroci człowieka, została uzupełniona o postulat jego aktywności i zaangażowania w życie społeczne. Wizja ta nie przekonuje jednak grup ideologicznego odniesienia, przegrywając z koncepcją człowieka konsumpcyjnego. Ponadto walka ruchu przeciwko „niewidzialnej” władzy państwowej i korporacyjnej cechuje się nieskutecznością. Z perspektywy anarchistycznej kategoria władzy zyskuje nową treść, co wiąże się z jej rozproszeniem i funkcjonowaniem jej mechanizmów. Choć ideały rewolucji skierowanej przeciwko władzy nadal są żywe, niemożność jej zidentyfikowania w połączeniu z konsumpcjonizmem społecznym powoduje ucieczkę uczestników ruchu w kierunku aktywności wspólnotowej i autonomicznej, walki werbalnej i udziału w spontanicznych zamieszkach będących wyrazem społecznych frustracji. Praktyczna aktywność ruchu jest też przykładem odwlekania celów ostatecznych i skupienia się na zadaniach bieżących.

Choć o obliczu współczesnego anarchizmu decydują struktury organizacyjne, które kultywują ideały sformułowane w przeszłości, to ich organy propagandowe podejmują również problematykę zmian globalizacyjnych. Jednak z uwagi na rozproszenie władzy i różnorodność obszarów buntu, aktywność ruchu anarchistycznego staje się tylko jednym z elementów społecznego protestu antyautorytarnego. Sprawia to, że ruch anarchistyczny stanął przed wyzwaniem ograniczenia wpływów przeszłości i otwarcia się na przy-

Anarchizm jest kierunkiem myśli politycznej kształtującym się od XIX w. Jego nadrzędną i pierwotną cechą jest dążenie do realizacji postulatów pełnej wolności, w równym stopniu obejmującej wszystkich ludzi. Współczesny ruch anarchistyczny w Europie, nawiązując do celów sformułowanych przez prekursorów anarchizmu, podejmuje krytykę władzy, państwa, hierarchii, instytucji religijnych, militarystyki, a także rządów korporacji. Przejawem aktywności ruchu jest wielość, z reguły nielicznych grup i związków organizacyjnych, działających niemal na terenie całego kontynentu. Na szczeblu międzynarodowym anarchistów zrzeszają: działająca od 1968 r. International of Anarchist Federations oraz International Workers Association, istniejąca od 1922 r.

W epoce globalizacji ruch anarchistyczny stanął przed wyzwaniami dotyczącymi deskrypcji świata i sformułowania koncepcji człowieka, określenia metod walki oraz celów bliskich i ostatecznych. Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: w jakim stopniu nurty współczesnego anarchizmu europejskiego korzystają z koncepcji teoretycznych prekursorów tego kierunku myśli politycznej z XIX i początku XX w., w jakim zaś są otwarte na nowe tendencje ideowe? Podejmując się rozwiązania powyższego problemu posłużono się metodą historyczną i porównawczą, zastosowano także analizę systemową. Źródła badawcze stanowiły dokumenty i publicystyka europejskiego ruchu anarchistycznego. Przedmiotowy kierunek myśli politycznej usystematyzowano w odrębne nurty kierując się kryterium powiązania anarchizmu z innymi doktrynami i polami aktywności społecznej. Dzięki temu możliwe było ukazanie podobieństw i różnic w zakresie związków poszczególnych programów z koncepcjami minionych epok, a także porównanie ich pomiędzy sobą¹.

Anarchokomunizm

Współczesne grupy anarchistyczne oraz ich organy prasowe żywo pielęgnują prekursorską myśl rosyjskiego teoretyka i działacza Piotra Kropotkina (1842 – 1921), jego poprzednika – kolektywisty Michaiła Bakunina (1814 – 1876) oraz włoskiego aktywisty Errico Malatesty (1853 – 1932). Propagowali oni

¹ Zob. szerzej: P. Malendowicz, Ruch anarchistyczny w Europie wobec przemian globalizacyjnych przełomu XX i XXI wieku, Warszawa 2013.

konceptje wspólnotowych stosunków społecznych, bez hierarchii, zbudowanych oddolnie i dobrowolnie, po obaleniu państw w drodze rewolucji.

Opis współczesnego świata z perspektywy anarchokomunistycznej to obraz kapitalizmu, który dzieli ludzi na ubogą rządzoną większość i rządzącą mniejszość. Elita sprawuje władzę przy pomocy środków przymusu ekonomicznego i militarnego o zasięgu światowym. Ważnymi formami kontroli są także narzucane społeczeństwu w drodze propagandy idee nacjonalistyczne i wzory postaw cechujące się lojalnością wobec państw. Anarchokomuniści sprzeciwiają się ponadto dzieleniu ludzi według płci, preferencji seksualnych i wieku. Wszystkie te czynniki przeciwstawiają pracownikom pracownikom, powodują konflikty w ramach jednej klasy społecznej. To ułatwia budowanie hierarchii w państwie i utrwała wyzysk ekonomiczny, który w opinii anarchistów jest cechą państw kapitalistycznych. Przekonanie o konieczności i „naturalności” istnienia kapitalizmu jest utrwalane przez uczonych ekonomistów i środki masowego przekazu. Oficjalna propaganda głosi bowiem, że człowiek jest chciwy i egoistyczny, posiada skłonność do rywalizowania i dominacji, którą kapitalizm wykorzystuje². Natomiast w aspekcie politycznym organizacja państwowa wyręcza ludzi niezdolnych do samodzielnego podejmowania decyzji.

Anarchokomuniści skupiający się na krytyce kapitalizmu, są przekonani o konieczności jego zniszczenia i zbudowania nowego społeczeństwa. Droga ku temu miałaby być rewolucja społeczna, nie zaś polityczna. Celem tej pierwszej nie jest bowiem zdobycie władzy, ale jej zniesienie. Anarchokomuniści są przekonani, że proces rewolucyjny powinien składać się z dwóch części: zniszczenia kapitalizmu i budowania społeczeństwa anarchokomunistycznego³. Jest to zatem proces o charakterze negatywnym i pozytywnym. Czeski Kolektiv Anarchokomunistická Alternativa wskazał, że główną rewolucyjną siłą jest proletariat, interpretowany szerzej niż w anarchosyndykalizmie, jako pracownicy przemysłu, usług, edukacji, zdrowia, transportu itp. Proletariat stanowią bowiem ci wszyscy, którzy są zmuszani do sprzedaży swojej siły roboczej⁴. Włoska Federazione dei Comunisti Anarchici postuluje

² Anarchist Federation, Introduction to Anarchist Communism, London 2010, s. 3 – 8.

³ Ibidem, s. 10.

⁴ Kolektiv Anarchokomunistická Alternativa, Minimanifest, <http://aka.anarchokomunismus.org/?page=manifest>, odczyt z dn. 20.06.2010.

jak i metod walki. Dla części propagatorów tych nurtów podstawową grupą odniesienia jest proletariat, a miejscem walki fabryka. Wynika to z niezrozumienia przemian w strukturze społecznej i niedostrzegania innych grup zawodowych. Także koncepcje człowieka i świata były wzorowane na niegdysiejszych opisach teoretycznych, choć krytyka przemian politycznych i gospodarczych w wybranych aspektach została dostosowana do wymogów ery globalizacji. Tę epigońską myśl utrwała prasa i wydawnictwa anarchistyczne, które żywo interesowały się historią tego kierunku myśli politycznej. Dla roli tych nurtów anarchizmu jest istotne, że ich dominacja łączy się z nieuznawaniem i niemal całkowitym wyeliminowaniem z ruchu libertarianizmu (anarchokapitalizmu), przeciwnego ideom socjalnym i wspólnotowym.

Anarchizm insurekcyjny nawiązuje do praktyki powstań organizowanych w XIX w. Odrzuca jednak dawne założenia taktyczne prowadzonej walki. Stwarza nowe podstawy teoretyczne obejmujące zagadnienia organizacji ruchu i taktyki prowadzonych działań. Szczególnie istotne są również prognozy dotyczące kierunku rozwoju społeczeństwa sformułowane przez Alfredo M. Bonanno. Aktywność insurekcyjistów, z wyjątkiem niewielkich grup i redakcji, nie przejawia się w zorganizowanym ruchu jego zwolenników, gdyż taktyka realizowana przez nich zakłada niesformalizowanie działań i ich spontaniczność.

Anarchofeminizm jest nurtem, który akcentuje kwestie równości płci w anarchizmie poprzez zwrócenie uwagi na jednostkowość, a nie seksualność kobiet i mężczyzn. Problematyka ta, choć mająca źródła w deklaracjach i aktywności anarchistycznej sięgającej XIX w., sto lat później została usystematyzowana w odrębny nurt i podlega nieprzerwanej ewolucji poprzez feministyczne analizy w zakresie obyczajowości, ewolucji wartości humanistycznych i współczesnego uprzedmiotowienia człowieka.

Również podjęcie kwestii ekologicznej przez anarchistów nie jest zjawiskiem nowym. Interpretowanie problematyki przetrwania natury i ludzi w powiązaniu z koncepcjami prymitywizmu i likwidacji systemu dominacji pozwala jednak na wyodrębnienie kolejnych nurtów anarchizmu. Ich rozwój jest przykładem współczesnych wpływów amerykańskiej myśli politycznej w Europie, a zarazem hermetyczności ruchu anarchistycznego. Anarchoprymitywizm i ekologia społeczna powodują zainteresowanie anarchistów, o czym świadczą liczne tłumaczenia dzieł oraz treść publicystyki anarchistycznej. Jednak poza nielicznymi wyjątkami, ich myśl nie stała się podstawą teoretyczną zwartych struktur organizacyjnych. Trwałego wpływu na rozwój myśli anarchistycznej nie wywarły pozaeuropejskie koncepcje transhuma-

We współczesnym anarchizmie istnieje również tendencja ku duchowej interpretacji buntu i realizacji idei wolności (spiritual anarchism). Jej źródła tkwią w kontestacji wartości cywilizacyjnych oraz dominujących instytucji religijnych. Jest to zatem forma internalizacji negatywnej, która polega na uznaniu wartości, które są przeciwne do powszechnie obowiązujących. W początkowym etapie rozwoju jej cechą jest też powstrzymanie się od ekspresji wierzeń i emocji w postaci sformalizowanej. Stanowi uwewnętrznione przeżywanie buntu i wolności, czego nie łączy ani z koncepcjami tworzenia ruchu politycznego, ani rozwoju myśli politycznej. Tendencja ta jest odpowiedzią na konsumpcjonizm doby globalizacji.

Inna koncepcja, określana mianem postanarchizmu, nawiązuje do zdefiniowania wzajemnych wpływów anarchizmu i poststrukturalizmu. Ma zatem wymiar filozoficzny i praktyczny. Pojęcie władzy poststrukturaliści interpretują m.in. jako rozproszone, bezpodmiotowe i niehierarchiczne³⁶. Zatem, jak twierdzi Todd May, prekursor postanarchizmu, „skoro władza znajduje się wszędzie, potrzeba politycznej refleksji i krytyki również istnieje wszędzie. Nie tylko na poziomie państwa czy ekonomii, ale również na poziomie seksualności, rasy, psychologii, nauczania, itd.”³⁷. Praktykę postanarchizmu stanowić miałyby zatem działalność takich ruchów, jak: No Border, Peoples' Global Action, zapatyści³⁸. W tym przypadku ruch anarchistyczny, czy szerzej antyautorytarny, rozwijał się niezależnie od teorii filozoficznych. Obszar jego aktywności stał się realną odpowiedzią na dywersyfikację pól oddziaływania władzy politycznej i gospodarczej.

***

W europejskim ruchu anarchistycznym dominowały dwa nurty ideowe: anarchokomunizm i anarchosyndykalizm. Struktury organizacyjne ruchu w swoich deklaracjach i programach zwykle wprost nawiązywały do idei najstarszych nurtów myśli bezpaństwowej (np. manifestem ideowym współczesnych włoskich anarchistów jest program sformułowany przez Errico Malatestę w 1919 roku). Z reguły także krajowe federacje, które nie opowiadały się za konkretnym nurtem myślowym, zrzeszały anarchokomunistów i anarchosyndykalistów. Treści ideowe tych nurtów opierały się na koncepcjach sformułowanych blisko 150 lat temu. Dotyczy to zarówno wizji przyszłości,

³⁶ Z. Melosik, Postmodernistyczne kontrowersje wokół edukacji, Toruń-Poznań 1995, s. 52.

dla nich wskazywanie ścieżki wzrostu poziomu życia, który można osiągnąć jako cel bieżący⁵. Zadaniem krótkoterminowym jest dla anarchistów budowanie tzw. kultury oporu. Jej celem jest pomoc w przetrwaniu i oparciu się kapitalizmowi. Kulturę oporu tworzą takie elementy, jak strajki, zamieszki, organizacje robotnicze. Jest także krzewieniem poczucia dumy ze swojej ideowej tożsamości. Najistotniejsze jest jednak budowanie solidarności między ludźmi. Przykładem niech będzie strajk, który polega na poświęceniu się na rzecz innych⁶. Poprzez rozwój świadomości i postaw ukierunkowanych na realizację idei wolności anarchiści proponują budowanie alternatywy dla zastanej rzeczywistości.

Istotą porewolucyjnych stosunków społecznych jest budowanie wspólnot (komun), obejmujących zarówno sferę pracy, jak i konsumpcji. Anarchistyczny ideał interpretowany jest w sposób globalny, co podkreślają w swoim programie francuscy anarchiści⁷. Jednak drogi doń prowadzące mają także wymiar lokalny. Po rewolucji, czy też w jej pozytywnej fazie, globalna i lokalne społeczności mogłyby podjąć decyzję w zakresie przyszłych struktur nowej rzeczywistości. Anarchiści z Wielkiej Brytanii uważają, że porewolucyjne stosunki społeczne będą miały twórczy i wyzwolony charakter, dlatego też bezcelowym jest ustalanie dokładnych ram przyszłego społeczeństwa⁸. Dla czeskich anarchokomunistów istotne jest realizowanie dawnej zasady: „od każdego według jego zdolności, każdemu według jego potrzeb”. W ich przekonaniu, tak interpretowany komunizm spowoduje przemianę w stosunkach między ludźmi oraz w stosunku ludzi wobec innych istot żywych. Powstrzymanie niszczenia środowiska ma kluczowe znaczenie dla przyszłości. Warunkiem koniecznym do osiągnięcia równowagi ekologicznej jest zniesienie „dyktatury kapitału”⁹.

⁵ Federazione dei Comunisti Anarchici, Perche un programma minimo. Firenze, 13 - 14 dicembre 1997, <http://www.fdca.it>, odczyt z dn. 29.08.2010.

⁶ Anarchist Federation, Introduction..., op.cit., s. 22.

⁷ Fédération anarchiste, Les principes de base, <http://fa73.lautre.net/spip.php?article17>, odczyt z dn. 17.10.2007.

⁸ Anarchist Federation, Beyond resistance. A revolutionary manifesto for the future, London 2006, s. 15.

⁹ Kolektiv Anarchokomunistická Alternativa, op.cit.

Anarchokomuniści proponują także budowanie enklaw nowego społeczeństwa w ramach starego (building the new society in the shell of the old). Miałoby ono opierać się na zasadzie demokracji bezpośredniej i pełnego w niej uczestnictwa. Brytyjcy anarchiści przestrzegają jednak, aby nowe organizacje nie zmierzały do realizacji interesów egoistycznych¹⁰. Ich celem powinien być interes wszystkich. W przeciwnym razie nie doprowadzą do zniszczenia systemu hierarchii społecznej. Polska Federacja Anarchistyczna program ten uzupełnia o postulat stworzenia sieci autonomicznych organizacji, obejmujących wszystkie aspekty życia społecznego, opartej na zasadach dobrowolności i samorządności¹¹.

Anarchosyndykalizm

Anarchosyndykalizm jest metodą realizacji ideałów anarchistycznych w ramach związków zawodowych zrzeszających proletariat. Do rozwoju teoretycznych podstaw tego nurtu przyczynił się francuski działacz Fernand Pelloutier (1867 – 1901), choć rozwój koncepcji syndykalistycznych wiązać należy z kształtowaniem się ruchu robotniczego i jego organizacji.

Wyzwaniem dla teoretyków anarchosyndykalizmu są współczesne procesy globalizacyjne, szczególnie gospodarcze i interpretowane wtórnie – polityczne. Rozproszenie procesów zarządzania oraz ich „niewidzialność”, a także zmiany struktur społeczeństw państw kapitalistycznych mają przemożny wpływ na trudności w dookreśleniu pojęcia władzy oraz deskrypcji świata i miejsca w nim człowieka (robotnika-wytwórca).

Dla członków Freie Arbeiterinnen- und Arbeiter-Union z Niemiec główną cechą kapitalizmu jest zysk pracodawców. Osiągają oni profity głównie za sprawą obniżania kosztów pracy i poszukiwania nowych rynków. Coraz większą rolę w zglobalizowanej gospodarce odgrywają międzynarodowe banki. W związku z naturą ich funkcjonowania cała kapitalistyczna ekonomia ściśle łączy się z tym, co syndykaliści nazywają gospodarką pieniądza. Jest ona nie tylko odseparowana od humanistycznego oglądu świata, ale także

¹⁰ Anarchist Federation, Introduction..., op.cit., s. 15 i 20.

¹¹ Federacja Anarchistyczna, Płaszczyzna ideowa uchwalona podczas XXXVII Zjazdu Federacji Anarchistycznej w Poznaniu w dniu 6 lutego 2010 roku, http://www.fa.most.org.pl/index.php?subaction=showfull&id=1265812783&archive=&start_from=&ucat=1&, odczyt z dn. 10.02.2010.

minujemy panowania we wszystkich jego formach, nie stworzymy naprawdę racjonalnego, ekologicznego społeczeństwa”³². Określeniami, takimi jak „anarchizm albo unicestwienie” (anarchism or annihilation³³) Bookchin zyskał sobie zwolenników wśród anarchistów europejskich i pozostał jednym z najchętniej tłumaczonych na języki europejskie myślicieli amerykańskich, którzy podjęli problematykę anarchizmu. Swoją teorię rozwinął także w kierunku pozytywnym i określił ją mianem wolnościowego municypalizmu³⁴.

Inne koncepcje anarchizmu

Współczesna myśl anarchistyczna czerpie również z koncepcji ideowych, których rozwój sygnalizowany był przed ponad stu laty, ale nigdy nie ukształtowały się jako odrębne doktryny polityczne. Przykładem tego są teorie, które można usystematyzować w ramach regionalistycznych, narodowych i etnicznych tendencji w anarchizmie. Ich podstawową cechą jest wybór grupy ideologicznego odniesienia, którą jest naród, grupa etniczna, wspólnota terytorialna lub plemię. Zwolennicy tego nurtu są jednak obiektem oskarżeń o nacjonalizm. Stoją także przed wyzwaniem dookreślenia pojęcia anarchizmu narodowego i rozstrzygnięcia dylematu, na ile jest ono oksymoronem. W historii miały miejsce jednak przykłady zaangażowania anarchistów w działalność ruchów narodowych, szczególnie narodowyzwoleńczych. Taką aktywność podejmował w Europie Michaił Bakunin – w Słowianach upatrujący szansy na ziszczenie postulatów wolności od państwa, do idei nacjonalistycznych odwoływali się także anarchiści azjatyccy. Współczesny anarchizm regionalistyczny i narodowy rozwija się w załączkowej formie w Europie, ale także poza kontynentem. Mianem anarchoregionalistycznej określiła się współczesna polska grupa anarchistów z Litwy³⁵.

³² M. Bookchin, *Przebudowa społeczeństwa*, Poznań 2009, s. 58 – 59.

³³ M. Bookchin, *Post-Scarcity Anarchism*, Montreal–Buffalo 1986, s. 62.

³⁴ Wolnościowy municypalizm to koncepcja współistnienia miast, interpretowanych jako zdecentralizowane i ekologiczne wspólnoty lokalne o nieaglomeracyjnym charakterze: M. Bookchin, *Przebudowa...*, op.cit., s. 177 – 198.

³⁵ A. Pacuk, A. Vile, „W paszczu” Polish anarcho-regionalists from Vilno, „Abolishing the Borders from Below” 2004, nr 18, s. 30.

ekologiczna została zdefiniowana przede wszystkim w anarchoprymitywizmie i ekologii społecznej.

Anarchoprymitywizm jest myślą antycywilizacyjną, promującą konieczność przemiany życia ludzi, którzy mieliby funkcjonować w wolnych wspólnotach, cechujących się harmonią współistnienia z biosferą. Dąży do zniesienia wszelkich struktur władzy i przymusu oraz zastąpienia ich dobrowolnymi wspólnotami²⁸. Bliskie temu nurtowi są koncepcje głoszone przez współczesnych trybalistów, nawołujących do powrotu do plemiennych form życia ludzkości, co uzasadniają twierdzeniem, że plemię jest jedyną historycznie rozpoznawalną trwałą formą bezpieczeństwa organizacji społeczeństwa²⁹. Jeszcze w latach dziewięćdziesiątych minionego wieku zwolenników tego nurtu zrzeszała brytyjska Primitivist Network, zaś w Polsce wydawane było pismo „Primitivus”³⁰. Współczesny anarchoprymitywizm pozostaje pod wpływem m.in. amerykańskiego publicysty i działacza Johna Zerzana (ur. 1943) oraz działalności i antytechnologicznych tez Amerykanina o polskich korzeniach, Theodora Kaczynskiego (ur. 1942), znanego jako Unabomber, autora manifestu pt. Społeczeństwo przemysłowe i jego przyszłość³¹.

Ekologia społeczna to kierunek zapoczątkowany przez amerykańskiego myśliciela Murraya Bookchina (1921 – 2006). W jednej ze swoich prac Bookchin pisał: „Po to, aby zrozumieć, w jaki sposób przeszłość wpływa na teraźniejszość, musimy pobieżnie przyjrzeć się podstawowym poglądom ekologii społecznej, które przenikają aktualną myśl ekologiczną. Mam na myśli założenie ekologii społecznej mówiące o tym, że wszystkie teorie panowania nad naturą wywodzą się z realnego panowania człowieka nad człowiekiem. [...] W istocie panowanie człowieka nad człowiekiem przyczyniło się do powstania samej idei panowania nad naturą. [...] I jak zobaczymy, póki nie wyeli-

²⁸ Wywiad z redaktorem pisma „Primitivus”, „Inny Świat” 1998, nr 10, s. 43. Por. P. Malendowicz, Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych, Piła 2007, s. 129 – 132.

²⁹ J. Tomaszewicz, Między faszyzmem a anarchizmem. Nowe idee dla nowej ery, Pyskowice 2000, s. 123.

³⁰ Wywiad z redaktorem pisma „Primitivus”, op.cit., s. 43 – 45.

³¹ T. Kaczynski, Społeczeństwo przemysłowe i jego przyszłość. Manifest wojownika, Mielec 2003.

proceeds to the degradation of the natural environment. Capitalist enterprises, guided by the category of profit, produce products, ignoring ecology, working conditions and health¹².

Definiując strukturę współczesnego świata anarchosyndykalisci odwołują się do klasowego podziału na robotników i właścicieli środków produkcji. Do proletariatu kierują swoje rozważania, nader rzadko uwzględniając przemiany w strukturze społecznej kapitalistycznych państw i istnienie innych grup zawodowych niż robotnicy przemysłowi. Z drugimi utożsamiają władzę, która funkcjonuje w symbiozie z elitami politycznymi, wzajemnie uzupełniając się. W celu utrwalenia takiego układu klasa rządząca dzieli ludzi rozpowszechniając ideologię wrogości w postaci nacjonalizmu, rasizmu, elitaryzmu, seksizmu, co jest poglądem wspólnym dla wszystkich nurtów anarchizmu. Według Związku Syndykalistów Polski odbywa się to w imię zasady „dziel i rządź”. W tak podzielonym społeczeństwie elity reprodukcją elity, a pracownicy najemni siłą najemną. Nierówności mają charakter strukturalny, nie są wynikiem ludzkich wyborów lub naturalnych talentów. Zmiana takiego stanu rzeczy wymaga zatem zmiany struktury społecznej. Nie stanie się to za sprawą demokracji parlamentarnej, którą cechują puste obietnice i walki „klik politycznych”¹³.

Teoretycy anarchosyndykalizmu definiują go jako działalność anarchistów w ruchu robotniczym. Czynią tak również współczesne organizacje anarchistyczne, czego przykładem jest ich forma działalności, a także programy (np. definiacji takiej używa rosyjska www.kras.fatal.ru/¹⁴). Anarchistyczne syndykaty cechują się nie tylko specyficznymi celami, ujętymi w myśli antypaństwowej, ale także zasadami funkcjonowania opartymi na braku przywództwa i hierarchii. Według autorów statutu austriackiej Föderation der ArbeiterInnen-Syndikate, związki zawodowe powinny być niezależne od zinstytucjonalizowanego ruchu robotniczego i od własnej federacji, która

¹² Freie Arbeiterinnen- und Arbeiter-Union, Prinzipienklärung von 1989/1990, http://www.fau.org/ueber_uns/prinzipienklaerung_web-2006.pdf, odczyt z dn. 16.06.2010.

¹³ Związek Syndykalistów Polski, Statut, <http://zsp.net.pl/statut>, odczyt z dn. 19.06.2010.

¹⁴ www.kras.fatal.ru/, odczyt z dn. 20.06.2010.

je zrzesza. Także federacja w kontakcie z międzynarodowymi strukturami organizacyjnymi powinna zachować swoją niezależność¹⁵.

Anarchosyndykaliści uważają, że tylko gospodarcze organizacje proletariatu są w stanie osiągnąć zakładany cel. W opinii członków brytyjskiej Solidarity Federation syndykaty mają dwa cele: prowadzenie bieżącej walki rewolucyjnej dla rozwoju ekonomicznego, społecznego i intelektualnego klasy robotniczej oraz edukowanie mas dla wykształcenia w nich umiejętności zarządzania procesami produkcji i dystrybucji¹⁶. Niejako kontynuując tę myśl, koncepcję realizowania postulatów budowania nowego społeczeństwa w ramach starego, wysunęli niemieccy anarchosyndykaliści¹⁷, co zbliża ich do idei anarchokomunizmu. Brytyjczycy zwracają ponadto uwagę na stosowanie rewolucyjnej przemocy, jako środka obrony przed przemocą klasy panującej¹⁸. Z kolei portugalscy anarchosyndykaliści z Associação Internacional dos Trabalhadores – Secção Portuguesa uznają, że sam związek zawodowy powinien być tworzony w oparciu o zasady wysokiej moralności. Według nich takie cechy, jak wolność, równość, wzajemna pomoc i solidarność są podstawą natury ludzkiej, stąd nie tylko cel, ale także metody jego osiągnięcia powinny opierać się na nich¹⁹.

Wizję przyszłości anarchosyndykaliści opierają na czterech filarach. Są nimi: związek zawodowy (oparty na równym członkostwie wszystkich, bez przywódców i hierarchii); wolne stowarzyszenia (dla niezaangażowanych w aktywność w ramach syndykatu, działające w celu realizowania wspólnych interesów); federalizm (rozumiany jako forma koordynacji działań autonomicznych związków) i struktury delegacyjne (oparte na bezpośrednim wybo-

¹⁵ Föderation der ArbeiterInnen-Syndikate, Prinzipienklärung Statuten angenommen im November 2007, modifiziert im Oktober 2008, s. 1 – 4 [brak miejsca i daty wydania].

¹⁶ Solidarity Federation, Principles of Revolutionary Unionism, „Direct Action. Magazine of Solidarity Federation” 2009, nr 47, s. 2, 34 – 35.

¹⁷ Freie Arbeiterinnen- und Arbeiter-Union, op.cit.

¹⁸ Solidarity Federation, Principles..., op.cit.

¹⁹ Associação Internacional dos Trabalhadores- Secção Portuguesa, Declaração de Princípios, <http://www.freewebs.com/ait-sp/declaracaoprincipios.htm>, odczyt z dn. 20.06.2010.

tywistek, jak Louise Michel z Francji (1830 – 1905) czy pochodząca z rodziny litewskich Żydów, emigrantka do Stanów Zjednoczonych Emma Goldman (1869 – 1940), a następnie wielu organizacji feministycznych. Jednakże dopiero w drugiej połowie XX w. elementy myśli feministycznej wpłynęły na rozwój odrębnego nurtu w anarchizmie.

Anarchofeministki i anarchofemiści uważają, że połączenie tych kierunków jest naturalne, zwłaszcza że wielu myślicieli anarchistycznych promowało ideę równości płci. Anarchofeminizm dąży bowiem do stworzenia wolnego społeczeństwa, pozbawionego systemu dominacji, w tym przypadku nie tylko państwowej, ale także dominacji mężczyzn nad kobietami. Anarchistki z Czech podzielają pogląd, że kobiety były pierwszymi ofiarami hierarchicznego społeczeństwa, cały zaś system edukacji i wychowania, oparty na autorytecie ojca, nauczyciela, szefa i Boga utrwalał przekonanie o konieczności istnienia hierarchii społecznej. Do rozważań nad wizją przyszłości anarchistki wprowadzają kategorię „feminizacji społeczeństwa” (feminizacji społeczności), czyli budowania alternatywy w oparciu o zasady współpracy i pomocy wzajemnej, samorządności i decentralizacji. W ich mniemaniu wartości te są przeciwne tym, które tworzą system oparty na zasadach patriarchy. Ich celem jest zapobieganie odtwarzaniu patriarchalnej tradycji i hierarchii. Kluczem do wolności wszystkich jest równość oraz wyzwolenie kobiet i niedzielenie ludzi z uwagi na seksualność, ale ujmowanie ich przez pryzmat jednostkowości²⁷.

Idee anarchofeminizmu są elementem programów większości współczesnych struktur anarchistycznych. Anarchofeministyczne koncepcje walki i przyszłości zawierają się w programach innych nurtów.

Ekologiczne nurty anarchizmu

Wątki ekologiczne są elementem programów i treści publicystycznych współczesnego ruchu anarchistycznego. Podniesienie kwestii ekologicznej do rangi jednego z priorytetów decyduje o wyodrębnieniu tzw. zielonego anarchizmu. Oskarża on władzę państwową i międzynarodowe korporacje o zniszczenie środowiska naturalnego. Jednak jako odrębny i autonomiczny nurt anarchizmu lub kierunek współczesnej myśli politycznej problematyka

²⁷ Co to je anarchofeminismus?, „Přímá Cesta” 2001, nr 1, s. 13.

ponieważ państwo nie jest w stanie kontrolować całego obszaru funkcjonowania społeczeństwa. Organizacja anarchistyczna nie powinna mieć charakteru formalnego i syntetyzującego bunt społeczny, gdyż procesy związane z jej funkcjonowaniem prowadzą do jej zinstytucjonalizowania, a wówczas walczy ona nie o cele społeczne, ale o zachowanie siebie samej poprzez dostosowywanie się do własnych potrzeb, a nie strategicznego celu²⁵. Staje się celem samym w sobie. Organizacja nieformalna to, co istotne w analizie jedności grupy i procesów decyzyjnych w organizacji, niewielka grupa towarzyszy dobrze znających się wzajemnie. Może ewentualnie tworzyć tymczasowe i nieformalne federacje do osiągnięcia konkretnego celu. Z tej pozycji insurrekcyjniści krytycznie ocenili działalność niektórych nurtów polskiej opozycji lat osiemdziesiątych XX w., kiedy miały miejsce działania kompromisowe i korygujące charakter strajków²⁶.

Anarchizm insurrekcyjny podkreśla znaczenie bliskości w stosunkach interpersonalnych w organizacji zredukowanej do minimum oraz priorytet walk o charakterze zamieszek i rolę powstań w procesie likwidacji państwa. W odróżnieniu od innych nurtów anarchizmu, insurrekcyjność stanowczo odrzuca oczekiwanie na rewolucję, bezcelowe trwanie tradycyjnych organizacji syntezy, czyli łączących zwolenników różnych nurtów anarchizmu, krytykowanie przez nie zastanej rzeczywistości i bierność w działaniu. Ponadto, w ujęciu Alfredo M. Bonanno, anarchizm jest specyficzną koncepcją człowieka oraz krytyki kierunku rozwoju świata. Anarchiści insurrekcyjni nie sformułowali jednak sprecyzowanej wizji przyszłości. W tej warstwie ideologicznej mogą kierować się ku anarchokomunizmowi lub kreślić ogólne programy będące w istocie zaprzeczeniem systemów politycznych państw przełomu XX i XXI w.

Anarchofeminizm

Ze względu na treść i zasięg propagowanych idei istotnym nurtem anarchizmu jest anarchofeminizm. Już w XIX w. idee związane z rolą kobiet w świecie stały się żywe w anarchizmie, głównie za sprawą działalności takich ak-

²⁵ J. Black, Anarchizm i powstania a insurrekcyjność, „Przegląd Anarchistyczny” 2009, nr 9, s. 209 – 221.

²⁶ Poland: the role of Solidarnosc, „Insurrection” 1988, nr 5, s. 38.

rze przez wszystkich, mandacie wiążącym delegata z podjętymi decyzjami i ograniczonej kadencji)²⁰.

Współcześni anarchosyndykaliści coraz częściej kierują się ku anarcho-komunistycznej wizji przyszłości, dostrzegając jednocześnie niewystarczalność teorii nakierowanej tylko na proletariata i upatrującej miejsce rewolucji (strajku generalnego) oraz centrum przyszłych stosunków społecznych w fabrykach. Brytyjscy anarchosyndykaliści uważają, że alternatywą dla kapitalizmu jest wolnościowy komunizm. Kierując się komunistyczną zasadą podziału pracy i dystrybucji jej wytworów twierdzą, że przyszły system zapewni dobrobyt i wolność wszystkim, zachowanie środowiska naturalnego i udział w podejmowaniu decyzji przez każdego w ramach demokracji bezpośredniej. Podstawą proponowanego systemu jest planowanie z udziałem wszystkich. Dostęp do towarów i usług nie byłby uzależniony od pieniędzy, ponieważ nie byłoby ich. Praca zaś wykonywana byłaby nie dla zysku, ale z poczucia solidarności społecznej²¹.

Za sprawą tego programu brytyjscy syndykaliści dowodzą przewagi w ich wizji idei komunistycznych nad ideą absolutnej wolności. Ta, interpretowana przez pryzmat jednostki, zostaje zatracona we władzy ogółu i „obowiązkowej solidarności”. Ponadto szczegółowo kreślona koncepcja przyszłości pozbawia program Solidarity Federation anarchistycznej spontaniczności. O nieograniczonej wyobraźni jej uczestników świadczy zaś teoria zmian natury człowieka, z egoistycznej, nieekologicznej i nieświadomej – ukształtowanej w państwie kapitalistycznym, na solidarną, ekologiczną i świadomą swojej roli społecznej w nowej rzeczywistości.

Inne organizacje anarchosyndykalistyczne dzielą cele na dalekosiężne i krótkoterminowe. Aktywiści z Rosji wśród tych pierwszych wymieniają: stworzenie wolnych gmin i ich związków aż do poziomu ogólnopaństwowego, zorganizowanie stowarzyszeń producentów, przeniesienie na nie funkcji planowania i koordynacji produkcji, wywłaszczenie własności, zlikwidowanie państwa, pieniędzy i pracy najemnej. Celami bliskimi są dla nich: wywalczenie sześciogodzinnego dnia pracy, płatnych miesięcznych urlopów, prawa do pracy dla imigrantów, bezpłatnej nauki, opieki zdrowotnej

²⁰ Salwa, Anarcho-syndykalizm, „Rewolta” 1989, nr 3, s. 6 – 7.

²¹ Solidarity Federation, The economics of freedom. An anarcho-syndicalist alternative to capitalism, Preston 2003, s. 15 – 38.

itp.²² Natomiast jeden z najstarszych związków z tradycją anarchosyndykalistyczną, hiszpańska Confederación Nacional del Trabajo, skupił się przede wszystkim na celach bieżących. Dąży m.in. do zmniejszenia liczby godzin pracy, 31 dni urlopu rocznie, obniżenia wieku emerytalnego do 55 lat. Takie zdobycze społeczne powinny być ukierunkowane na kontrolowanie przez pracowników przedsiębiorstw i samorządność klasy robotniczej²³.

Anarchizm insurekcyjny

Łączenie insurekcyjnych (powstańczych) metod walki z anarchistycznym ideałem wolności absolutnej ma tradycję sięgającą XIX w. Anarchiści europejscy brali udział w powstaniach na terenie Hiszpanii, rosyjski arystokrata Michaił Bakunin czynnie wspomagał insurekcje europejskie, włoski anarchista Errico Malatesta był jednym z organizatorów powstań w swoim kraju. Dopiero jednak w drugiej połowie XX wieku idee insurekcyjne w anarchizmie zostały usystematyzowane, zarówno w publikacjach europejskich, jak i pozaeuropejskich. Jednym z tych, który w specyficzny sposób ujął problematykę zmian społecznych stanowiącą źródła anarchizmu insurekcyjnego, jako metody walki jest pochodzący z Włoch Alfredo M. Bonanno (ur. 1937). W myśl hasła „anarchizm to działanie”, istotne dla rozwoju tego nurtu były zamieszki mające miejsce w okresie przemian społecznych w Grecji, Francji i innych krajach, w których upatrywano załączków insurekcji antypaństwowych.

Zdaniem Bonanno żyjemy w epoce postindustrialnej, której cechą jest rozwój kapitału intelektualnego i technologii komputerowych. Pracownik nie jest już najważniejszym elementem, na którym opiera się kapitał. Ten nie musi dokonywać wielkich inwestycji, może unikać centrów przemysłowych, gdyż z jednego końca świata może zainicjować produkcję w drugim. Kapitał jest wreszcie w stanie tworzyć jakościowo lepsze życie, ale tylko dla uprzywilejowanej warstwy, która stanie się jeszcze bardziej wyalienowana niż w przeszłości. Stworzy to sytuację, w której uprzywilejowani będą równi wobec siebie i oddzieleni murem od innych, jak to ujął Bonanno, niczym rycerze

²² ██████████ ██████████ ██████████-████████████████████, op.cit.

²³ Confederación Nacional del Trabajo, Plataforma reivindicativa, <http://archivo.cnt.es/Documentos/plataforma/plataforma.htm>, odczyt z dn. 19.06.2010.

krzyżacy w średniowiecznym zamku. Uprzywilejowanych nazywa „włączonymi” do warstwy społecznej rozciągającej się nie tylko na kapitalistów, ale i kadry wyższej klasy średniej. Włączeni nie muszą jednak oddzielać się od „wyłączonych” systemem państwowych represji, kordonami policji i gettami. Wystarczy bowiem odciąć wyłączonych od komunikacji. Brak wspólnego języka będzie murem więziennym. Poza nim znajdą się wyłączeni posługujący się innym kodem językowym. Nie będą mieć potrzeb opartych na braku czegoś, ponieważ o istnieniu tego nie będą wiedzieć. Wyłączeni posługiwać się będą kodem, który pozwoli im zaspokoić podstawowe, drugorzędne potrzeby. Wraz z komunikacją w przyszłości zostaną odcięte koncepcje równości, człowieczeństwa i braterstwa. Włączeni nie będą czuć się podobni do wyłączonych na powyższych zasadach: „Tak samo, jak dziś traktuję mojego psa jako »innego«, ponieważ nie mówi do mnie, lecz szczeka. Oczywiście kocham mojego psa [...], ale nie mogę wyobrazić sobie walki o równość ras: ludzkiej i psiej”. Kody komunikacji włączonych i wyłączonych będą różne. Jeśli kapitał odetnie słowo, spowoduje utratę możliwości zmiany świata przy pomocy tradycyjnego komunikowania, które dostępne będzie tylko włączonym. Wyłączonym dostarczy zaś formy komunikowania oparte na obrazie i muzyce. Te zaś docierają do irracjonalnych uczuć ludzkich. Znaczenie racjonalności w rozwoju samoświadomości prowadzącej do ataku na wroga zmniejszy się znacząco. Coraz mniej ludzi będzie czytać anarchistyczne książki i oświadczenia, ponieważ nie będą one dla nich zrozumiałe. Ruch anarchistyczny powinien używać obrazów i dźwięku, aby zamieszki przerodziły się w insurekcję, której celem winno być nie tylko atakowanie „zamku krzyżackiego”, ale i mechanizmu językowego odcinającego jednych od drugich. Niegdyś proletariatus buntował się przeciwko kapitalistom z powodów materialnych. Dziś i w przyszłości anarchiści będą buntować się przeciwko włączonym w imię bezcelowości życia wyłączonych, posiadających dobra materialne, ale komunikujących się swoim językiem, różnym od języka włączonych. Zatem metody dotarcia do wyłączonych nie mogą opierać się na materialnych argumentach i dawnym języku propagandy. Powstańczy dyskurs wspomnianego wyżej Malatesty jest już przestarzały. W wybuchających zamieszkach anarchiści muszą uczestniczyć jako organizacja nieformalna i elastyczna²⁴.

Definicja tego nurtu myśli opiera się na przekonaniu, że anarchizm to działanie i nauka działania. O sile powstania decyduje jego społeczny zasięg

²⁴ A.M. Bonanno, Od zamieszek do insurekcji. Analiza kapitalizmu postindustrialnego z perspektywy anarchistycznej, „Przegląd Anarchistyczny” 2009, nr 9, s. 191 – 208.